

Wprowadzenie

Justyna Olko

Mniejszości etniczne, grupy rdzenne i społeczności migrantów w szczególnym stopniu doświadczyły negatywnych skutków pandemii COVID-19. Obecny kryzys zdrowotny uwypuklił rozmaite formy systemowej dyskryminacji, marginalizacji, strukturalnych nierówności i przemocy symbolicznej. Niemały wpływ na funkcjonowanie grup mniejszościowych w ostatnim czasie wywarły również ich wcześniejsze doświadczenia, w tym prześladowania, które miały miejsce w różnych momentach ich historii i pozostawiły ślad w postaci traumy historycznej, poddanie polityce asymilacyjnej, utrata ziem, zanik tradycyjnej kultury i języka czy odmowa uznania odrębności etniczno-językowej przez państwo. Choć już wcześniej języki, którymi posługują się grupy mniejszościowe i rdzenne na całym świecie, często stawały w obliczu zagrożeń powodowanych ekspansją języków dominujących (zwykle narodowych i/lub państwowych), skutki pandemii stanowią dla nich szczególne wyzwanie. Obecny kryzys zabrał wielu spośród najstarszych członków społeczności, którzy pełnią kluczową rolę w przekazywaniu języka i wiedzy kulturowej. Choć problemy te ujawniły się w skali globalnej, a zwłaszcza na obszarach zamieszkiwanych przez wiele grup rdzennych (takich jak Amazonia i inne regiony Ameryki Łacińskiej, Indie, USA czy Australia), dotyczą one również mniejszości zamieszkałych na terytorium Polski.

W ramach projektu „Językowe antidotum” („Language as a Cure”/LCure) od kilku lat badaliśmy zarówno wpływ doświadczanej przez mniejszości etniczne i migrantów dyskryminacji na zdrowie i dobrostan, jak i korzyści płynące z zachowania rdzennych języków oraz silnej tożsamości etnicznej. W ciągu ostatnich dwóch lat nasze prace poszerzyliśmy o badanie skutków, które wywarła na tych grupach pandemia COVID-19. Badania objęły kilka etapów oraz grup mniejszościowych w Polsce, Meksyku, Salwadorze i we Włoszech. W niniejszej publikacji prezentujemy wyniki badań i refleksje dotyczące Łemków, Kaszubów, Ślązaków i Wilamowian. Badania wśród Łemków realizowane były w latach 2018–2020, przy czym ostatni etap dotyczył już okresu pandemii. O ile badania w 2018 i 2019 roku były przeprowadzane głównie

osobiście z członkami społeczności łemkowskiej (w niniejszej publikacji uwzględniamy tylko wyniki badania z 2018 roku), badanie w czasie pandemii zostało zrealizowane przez internet. Uczestnicy ankiet zamieszkiwali głównie w trzech regionach: na *Czużynie*, czyli w miejscach, do których po II wojnie światowej została wysiedlona ludność łemkowska (np. powiaty lubiński, zielonogórski, polkowicki, głogowski), na *Łemkowynie* (np. powiaty gorlicki, sanocki, nowosądecki) oraz, rzadziej, w dużych aglomeracjach miejskich (Kraków, Wrocław, Warszawa). W wypadku Kaszubów pierwsze badanie o charakterze pilotażowym przeprowadziliśmy w 2018 roku przez internet. Zaproszenie do wzięcia udziału w tej ankiecie było rozpowszechniane w kaszubskojęzycznych mediach oraz mediach społecznościowych organizacji kaszubskich, stąd w badaniu wzięło udział stosunkowo dużo osób aktywnie zaangażowanych w problematykę kaszubską. Najwięcej respondentów pochodziło z Gdańska, Gdyni, Przedkowa, Pucka, Wejherowa i Żukowa. W przypadku badania covidowego na Kaszubach w 2020 roku przeszło 95% odpowiedzi pochodzi z 10 powiatów (w kolejności od największej liczby respondentów): wejherowskiego, kartuskiego, puckiego, z Gdańska i powiatu gdańskiego, kościerskiego, z Gdyni, z powiatu chojnickiego, bytowskiego, lęborskiego, a także ze Słupska i powiatu słupskiego. Powiaty te obejmują zwarte miejsca zamieszkania ludności kaszubskiej, a także otaczające je ośrodki miejskie. Z kolei Ślązacy brali udział tylko w badaniu internetowym przeprowadzonym w czasie pandemii. Najwięcej wypełnionych ankiet spłynęło z Katowic, Rybnika i powiatu rybnickiego oraz Rudy Śląskiej. Wreszcie badania przeprowadzone w Wilamowicach objęły dwa etapy ankiety przeprowadzonej bezpośrednio i częściowo przez internet w 2018 i 2019 roku, a następnie badanie zrealizowane w czasie pandemii w roku 2020 przez internet (w niniejszej publikacji uwzględniamy tylko wyniki badania z 2018 roku). Ankietę covidową przeprowadziliśmy również w okolicy Wilamowic, koncentrując się na powiatach bielskim (w województwie śląskim) i oświęcimskim (w województwie małopolskim). Ze względu na to, że w samych Wilamowicach ankietę covidową wypełniło zaledwie kilka osób, wyniki te nie były poddawane analizie.

Nasz projekt opierał się na współpracy badaczy akademickich z przedstawicielami lokalnych społeczności, w tym rdzennymi ekspertami i aktywistami. Dlatego też zawartość tej książki łączy teksty oparte bezpośrednio na wynikach interdyscyplinarnych badań akademickich z prezentacją perspektyw i doświadczeń aktywistów zaangażowanych w rozmaite formy działań na rzecz swoich społeczności. Uważamy, że perspektywy akademickie i oddolne w sposób istotny się uzupełniają i są niezbędne dla lepszego zrozumienia szeregu zagadnień, które podejmujemy. Zależy nam, aby dane i wyniki, które uzyskaliśmy w naszych badaniach, a także refleksje członków grup posługujących się językami mniejszościowymi mogły zostać udostępnione szerszym kręgom odbiorców pozaakademickich. Dotarcie do tych odbiorców ma kluczowe znaczenie dla kształtowania bardziej przyjaznych warunków funkcjonowania grup mniejszościowych, opartych na szacunku dla ich odrębności.

Celem niniejszej książki jest także sformułowanie praktycznych rekomendacji i rozwiązań mających na celu poprawę warunków funkcjonowania grup mniejszościowych w naszym kraju, zapewnienie lepszego wsparcia dla dążeń do zachowania ich języków i kultury, przeciwdziałanie dyskryminacji i stygmatyzacji (także w komunikacji medialnej) oraz budowanie lepszych relacji między mniejszościami etnicznymi a grupami większościowymi. Dlatego nasza publikacja skierowana jest do: prawodawców i instytucji rządowych, instytucji edukacyjnych, samorządów, organizacji lokalnych, dziennikarzy, nauczycieli, studentów i aktywistów.